

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1981

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

Προσφωνῶν τὸν παριστάμενον πρέσβυν τῆς Βουλγαρίας ἐν Ἀθήναις, ἀκαδημαϊκὸν κ. Νικόλαον Τοδοροβ, ὁ πρόεδρος παρακαλεῖ νὰ διαβιβάσῃ τὰς εὐχὰς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Βουλγαρικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

Τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος ἐορτάζει τὴν χιλιοστὴν καὶ τριακοσιοστὴν ἐπέτειον τῆς ἰδρύσεως τοῦ πρώτου Βουλγαρικοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν μακρὰν διαδρομὴν τῶν δεκατριῶν αἰώνων Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι συνέζησαν εἰς τὴν πολυπαθὴ ταύτην χερσόνησον τοῦ Αἴμου. Βίαιαι συγκρούσεις, ἐξοντωτικαὶ μάχαι, ἀφανισμοὶ καὶ ἐξοικισμοὶ κατέστρεψαν ἐπανειλημμένως τὴν γῆν. Ὅμως διὰ μέσου τῶν κατα-

*Ἡ νεωτάτη Βουλγαρικὴ ἐπιστήμη ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἑκτακτον δραστηριότητα εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς χώρας ἱστοριογραφίαν καὶ μάλιστα εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, γενικώτερον δὲ εἰς τὰς Βυζαντινὰς σπουδὰς. Πλὴν ἄλλων, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 τὸ περιοδικὸν *Byzantinobulgaria* ἀναγνωρίζεται ὡς ἐν τῶν ἐγκρίτων εἰδικῶν δημοσιευμάτων διεθνoῦς κυκλοφορίας. Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας σκοπιᾶς ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ τὸ πολύτιμον συλλογικὸν ἔργον τὸ ἐκδιδόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1958 ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Γραμμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον *Fontes Historiae Bulgaricae* εἰς δύο σειράς : *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae* καὶ *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*. Πρόκειται περὶ εὐρυτάτης ἀνθολογήσεως Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν κειμένων εἰς τὸ πρωτότυπον μετὰ Βουλγαρικῆς μεταφράσεως καὶ σχολίων. Κατωτέρω θὰ μνημονευθοῦν κατ' ἀπόλυτον ἐκλογὴν τὰ ἀπαραίτητα ἐκ τοῦ τεραστίου ὄγκου τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων.*

στροφῶν καὶ τῶν ἐρειπίων ἐφύτρωσε τὸ εὐπαθὲς ἐκεῖνο ἄνθος τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον μόνον μετουσιώνει τὸν ἄνθρωπον εἰς πραγματικὸν ἄνθρωπον. Ἀπὸ τινων ἐτῶν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν διατηρεῖ σχέσεις μὲ τὴν Βουλγαρικήν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς χαρμοσύνου ταύτης ἡμέρας τῶν Βουλγάρων ἀποβλέπει πρὸς τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ταπεινὸν ἀνθόλλιον, θεμέλιον δώρημα τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ γεννώμενον κρατίδιον τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Ἡ Ἑλλὰς πρώτη κατεχώρισεν εἰς τὰς δέλτους τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας τὴν πρᾶξιν γεννήσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους τοῦ Δουνάβεως. Ἐγραφεν ὁ χρονογράφος Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς (περίπου 752 - 818), ἔγραφεν ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ὁ Α' (806 - 815), ἀντλοῦντες ἀμφοτέρωθεν ἐκ παλαιότερων πηγῶν. Ἀφελέστερος ἀφηγεῖται ὁ Θεοφάνης : «Καὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ (πρόκειται περὶ τοῦ ἔτους 6171 ἀπὸ κτίσεως κόσμου) τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἐπῆλθε τῇ Θράκῃ...». Ὁ Ἀσπαρούχ, εἰς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ Κροβάτου, «τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν περᾶσας», ἐγκατεστάθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως, «ἀσφαλῆ καὶ δυσμάχῃτον τὸν τόπον στοχασάμενος ἐξ ἐκάστου μέρους· τελματώδης γὰρ ἔμπροσθεν καὶ ἄλλοθεν τοῖς ποταμοῖς στεφανούμενος, πολλὴν τῷ ἔθνει τεταπεινωμένῳ διὰ τὸν μερισμὸν τὴν ἐκ τῶν πολέμων παρεῖχεν ἄνεσιν». Ἐναντίον τῶν εἰσβολῶν ἐξεστράτευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Α' διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ τὰ στρατεύματά του, ἀφοῦ ἀρχικῶς ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ τελματώδη καταφύγιά του, ἐτρούπησαν εἰς φυγὴν «μηδενὸς διώκοντος». Οἱ Βούλγαροι τὸν Δανούβιον «περάσαντες καὶ ἐλθόντες ἐπὶ τὴν λεγομένην Βάρναν πλησίον Ὀδύσσου καὶ τοῦ ἐκεῖσε μεσογαίου, τὸν τόπον ἑωρακότες ἐν πολλῇ ἀσφαλείᾳ διακειμένον», «ἐγανθρίασαν καὶ ἤρξαντο τὰ ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν ὄντα κάστρα τε καὶ χωρία ἐπιρροίπτειν καὶ αἰχμαλωτίζειν». Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ συνάγῃ εἰρήνην, «ἐτήσια αὐτοῖς συμφωνήσας πάντα παρέχειν διὰ πλῆθος πταισμάτων» θαυμαστὸν γὰρ ἦν ἀκουόμενον τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς, ὅτι ὁ πάντας ὑποτελεῖς ἑαυτῷ καταστησάμενος, τούς τε κατὰ τὴν ἐφᾶν καὶ τὴν δύσιν καὶ ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν, ὑπὸ τοῦδε τοῦ μισαροῦ καὶ νεοφανοῦς ἔθνους ἡττήθη»¹. Ὁ σοφὸς ἐλληνιστῆς Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκᾶριος (περὶ τὸ 800 - 879) μετέφρασεν εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ διέδωκεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Δύσιν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων καὶ τὸ περὶ Βουλγάρων χωρίον τοῦ Θεοφάνους².

1. Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία Σύντομος, ἐκδόσεις C. de Boor, Λειψία, 1880, σελ. 33 κέ. Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ, Χρονογραφία, ἐκδόσεις C. de Boor, τόμ. Α', Λειψία, 1883, σελ. 356 κέ.

2. Θεοφάνης, αὐτόθι, τόμ. Β', 1885, σελ. 225 κέ.

Οἱ πρόωμοι Βούλγαροι ἢ Πρωτοβούλγαροι ἦσαν λαὸς Ἀσιατικῆς Τουρκικῆς καταγωγῆς, προελθὼν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῆς ἀναμείξεως τῶν ὑπολειμμάτων τῶν Οὐννων μετὰ τῶν βορείως τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐγκατεστημένων Ὀγούρων. Προσφάτως ὁ καθηγητὴς *Veselin Beševliev* ὑπεστήριξε τὴν γνώμην ὅτι οἱ Βούλγαροι πρέπει νὰ διακρίνονται ἀπὸ τοὺς Κοντριγούρους καὶ τοὺς Οὐτιγούρους καὶ ὅτι ἡ ἀνάμειξις των μετὰ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν Οὐννων συνετελέσθη βραδύτερον, ὅτε πλέον ὁ λαὸς εἶχε προαχθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τοῦ ἱστορικοῦ των βίου οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἐγκατεστημένοι περὶ τὴν Μαιώτιν λίμνην, τὴν σημερινὴν Ἀζοφικὴν. Ἀναφέρονται δὲ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῷ 480, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς βοήθειαν ἐναντίον τῶν Ὀστρογότθων ἀντιπάλων του, τοῦ Θευδερίχου τοῦ Ἀμαλοῦ καὶ τοῦ Θευδερίχου τοῦ Στράβωνος. Ἡ θεωρία, ἡ δεχομένη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν γηγενεῖς καὶ κατόκονοι ἀπὸ αἰῶνων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, στερεῖται πάσης ἐπιστημονικῆς βάσεως. Ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Οὐννικοὶ λαοί, οἱ νεήλυδες οὗτοι ἐπανειλημμένως ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, μάλιστα κατὰ τὰ ἔτη 493, 499, 502 καὶ 535³.

Αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῶν Βουλγάρων εἰσῆλθον εἰς νέαν φάσιν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Κοβράτου. Μετὰ τὴν ἐξασθένεισιν τῶν Ἀβάρων οἱ Βάρβαροι τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὁ δὲ Κοβράτος συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ἡρακλείου. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐτιμήθη διὰ τῆς ἀξίας τοῦ «πατρικίου» καὶ ἐδέχθη τὸ βάπτισμα. Ὁ *Henri Grégoire* παριστάνει τὸν Βούλγαρον γενάρχην ὡς ἀπελευθερώσαντα τοὺς Οὐννικοὺς καὶ Σλαβικοὺς λαοὺς ἀπὸ τὸν Ἀβαρικὸν ζυγόν, εἰς δὲ τὸ ὄνομά του ἀνεζήτησε τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῶν Χρωβατῶν, ἥτοι τῶν Κροατῶν. Αἱ ἀπόψεις αὗται ἔγιναν δεκταὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις⁴.

3. Πλήρης συστηματικὴ βιβλιογραφία παρὰ *Gy. Moravcsik*, *Byzantinoturcica*, τόμ. Α': *Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, τόμ. Α', Βερολῖνον, 1958, σελ. 108 κέ. Ὑπὸ ἐκτύπωσιν: *V. Beševliev*, *Die Protobulgarische Periode der Bulgarischen Geschichte*. Οἱ τρεῖς τόμοι τῶν Συμμείκτων τοῦ *Ivan Dujčev*, *Medioevo Bizantino - Slavo*, Πρώμη, 1965 - 1971, ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἱστορίαν, τὴν Φιλολογίαν, τὸν Βίον καὶ τὸν Πολιτισμὸν τῶν Βουλγάρων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Προχειρῶς παραπέμπομεν: *Δ. Ἀ. Ζακυθνοῦ*, *Βυζαντινὴ Ἱστορία 324 - 1071*, Ἀθῆναι, 1972. Ἀνατύπωσις μετὰ βιβλιογραφικῶν συμπληρωμάτων, 1977.

4. *Henri Grégoire*, *L'origine et le nom des Croates et des Serbes*, *Byzantion*, τόμ. 17 (1944 - 1945), σελ. 88 κέ.

Εἰς τὴν εὐπαθῆ περιοχὴν τῆς κάτω Μοισίας καὶ τῆς Μικρᾶς Σκυθίας ἡ εἰσόδος τῶν Βουλγάρων ἔφερε νέον στοιχεῖον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Σλάβους ἐποίκους, τοὺς «ἀνάρχους» καὶ «ἀβασιλεύτους», οἱ συμπολεμισταὶ τοῦ Ἀσπαρούχου, ἀποτελοῦντες μειονοφηλίαν, ἦσαν στρατιῶται τραχεῖς μὲ ἐξαιρέτους ἡγετικάς ἀρετάς. Ὁ Δούναβις ἐχώριζε τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ ἀκολούθως τὴν Βυζαντινὴν Οἰκουμένην ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν Βαρβάρων. Νεώταται ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ βίος τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τοῦ Πόντου παρετάθη καὶ πέρα τῶν μέσων τοῦ ἐβδόμου μ.Χ. αἰῶνος. Ὅμως εἰς τὴν ὑπαιθρον μεγάλαι ἀλλοιώσεις δημογραφικαὶ καὶ ἐθνολογικαὶ εἶχον ἐπέλθει εἰς τοὺς πληθυσμούς. Ἐνθ' τὰ παλαιὰ ἰθαγενῆ φυλὰ ἐξέλειπον, οἱ Σλάβοι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ἐπύκνωσαν τὰ κενά. Εἰδικώτερον περὶ τῶν Σλάβων, ὁ χρονολόγος Θεοφάνης, ἀφηγούμενος τὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Βουλγάρων, λέγει: «κυριευσάντων» αὐτῶν, τῶν Βουλγάρων, «τῶν παρακειμένων Σκλαυινῶν ἐθνῶν τὰς λεγόμενας ἐπὶ γενεάς, τοὺς μὲν Σεβέρεις κατέκτισαν ἀπὸ τῆς ἔμπροσθεν κλεισούρας Βερεγάβων (νοτίως τοῦ ποταμοῦ Παμόσου) ἐπὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, εἰς δὲ τὰ πρὸς μεσημβρίαν καὶ δύσιν μέχρις Ἀβαρίας τὰς ὑπολοίπους ἐπὶ γενεάς ὑπὸ πάκτον ὄντας»⁵.

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ νεοπαγοῦς Βουλγαρικοῦ κράτους οὔτε τὰς σχέσεις του μὲ τὸ Βυζάντιον. Διακόσια πεντήκοντα καὶ πλέον ἔτη σφοδρῶν ἀνταγωνισμῶν, πολέμων, ἀνατροπῶν καὶ ἐρειπίων ἐκάλυψαν τὰς βορειοτέρας ἐπαρχίας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμον. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἔδωκε τὴν ὑπερτάτην μάχην καὶ τελικῶς ἐνίκησεν. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα του ὁ Ἑλληνισμός, εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων βημάτων, ἂν μὴ καὶ πρὸ τοῦ ἔτους 681, ἐπεδόθη εἰς τὴν σιωπηλὴν καὶ ἐπίμονον, εἰς τὴν κατὰ παράδοσιν πνευματικὴν του διεργασίαν. Ὁ ἔπηλυν Βουλγαρικὸς λαὸς ἔφερεν εἰς τὴν πενιχρὰν ἀποσκευὴν του περιορισμένον ἀριθμὸν Πρωτοβουλγαρικῶν λέξεων Τουρκικῆς προελεύσεως, δηλωτικῶν ὀνομάτων προσώπων, θεσμῶν καὶ σπανιώτατα ἀφηρημένων ἐννοιῶν — λέξεων, τὰς ὁποίας ἐχάραξε διὰ γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἐπὶ διακόσια καὶ πεντήκοντα ἔτη τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος ἐχρησιμοποιοῖ τὴν Ἑλληνικὴν, ἐφθέγγετο ἑλληνιστί. Ἐφθέγγετο ἑλληνιστί καὶ ὅταν ἤθελε νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ἑλληνας. Ὅτε δὲ βραδύτατα ἐνεκολπώθη μίαν ἄλλην γλῶσσαν, αὐτὴ ἡ γλῶσσα δὲν ἦτο ἡ ἰδική του⁶.

5. Θεοφάνης, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 359 κέ.

6. Περὶ πάντων τούτων βλ. Δ. Ἀ. Ζακυθνοῦ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 77 κέ., 135 κέ., 174 κέ., 178 κέ.

Τὸ πρωτότυπον τοῦτο Ἑλληνικὸν Ἀρχεῖον τῶν Πρωτοβουλῶν συνίσταται ἐκ μακροτέρων ἢ βραχυτέρων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν χαραχθῆ ἐπὶ μαρμάρου, ἐπὶ κοινοῦ λίθου, εἰς τοὺς βράχους, ἐπίσης δὲ ἐπὶ σκληρᾶς ὕλης, ἐπὶ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ μολύβδου, ἰδίως ὡς ἀνάγκη πρόκειται περὶ κινήτων ἀντικειμένων, ὡς αἱ μολύβδιαι σφραγίδες, ἐνεπίγραφοι ἀργυραὶ ἢ χρυσαὶ κύλικες κλπ. Παλαιότεραι καὶ νεότεραι ἔρευναι ἔφεραν εἰς φῶς πλουσιώτατον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον διαφωτίζει τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 705 μέχρι τοῦ ἔτους 865/866. Κατὰ τινα τρόπον ἡ χρονολογία αὕτη τερματίζει τὴν πρώιμον ἱστορίαν του διὰ μιᾶς πράξεως ἐκτάκτου σημασίας. Λέγει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη : (Ἐβαπτίσθη ὁ ἐκ Θεοῦ ἄρχων Βουλγαρίας Βόρης ὁ μετονομασθεὶς Μιχαὴλ σὺν τῷ ἐκ Θεοῦ δεδομένῳ αὐτῷ ἔθνει ἔτους ,ς τριακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ τετάρτου).

Εἰς ἑκατὸν περίπου μακροτέρας ἢ βραχυτέρας ἐπιγραφὰς ἀνέρχεται τὸ «Πέτρινον Ἀρχεῖον» τῶν πρώιμων Βουλῶν. Ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν βουλγαριστὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἔχουν γραφῇ εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία, λόγῳ τῆς ἀθηναικότητος τῆς παραδόσεως, θὰ ἠδύνατο νὰ πλουτίσῃ τὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιορισμένον θησαυρὸν τῆς ὀμιλουμένης δημοτικῆς γλώσσης. Εἶναι πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι πολλὰ τῶν κειμένων τούτων ἐγράφησαν ὑπὸ Ἑλλήνων, ὑπὸ ἐντοπίων, ὑπὸ αἰχμαλώτων, ὑπὸ ἐξηλληνισμένων Βουλῶν ἢ Σλάβων. Τὸ Corpus τῶν Πρωτοβουλγαρικῶν Ἐπιγραφῶν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Veselin Beševliev τῷ 1936, εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ὑπὸ τὸν τίτλον *Die Protobulgarischen Inschriften*, Μόναχον, 1963. Ἔχω ἐνώπιόν μου τὴν τρίτην ἔκδοσιν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν μετὰ τῶν νεωτέρων εὐρημάτων, Σόφια, 1979. Εἰς τὸ Corpus τοῦτο αἱ ἐπιγραφαὶ κατατάσσονται εἰς τὰς ἐξῆς ἐνότητας : *Res gestae* — Θριαμβικαὶ ἐπιγραφαὶ — Συνθηκαὶ εἰρήνης — Πολεμικαὶ ἐπιγραφαὶ — Ἐπιγραφαὶ κτηριακαὶ — Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ — Διάφοροι κλπ. — ἐνεπίγραφοι κύλικες κλπ.*

Πρωτοφανὴς θέλλα ἔπληξε τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527 - 565). Πλήρης πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεως ὁ γηραιὸς Προκόπιος, ἄλλοτε ὑμνητὴς τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος, ἔγραφεν εἰς τὰ (Ἀνέκδοτα) : «Οὐνοὶ τε καὶ Σκλαυνηοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, ἀνήκε-

* Ἐκ τῶν προβληθεισῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἀναδημοσιεύομεν τινὰς κατ' ἐπιλογὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος κειμένου.

στα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτη ἀνθρώπους. . . »⁷. Μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὐν-
νων, τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων αἱ βόρειαι ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους κατεστρά-
φησαν καὶ ἡρημώθησαν. Διὰ τῶν σφαγῶν, τῶν ἀνδραποδισμῶν καὶ τῶν μετα-
κινήσεων ὁ πληθυσμός, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὑπέστη τεραστίαν μείωσιν. Οἱ
φυγάδες ἐτρέποντο πρὸς τὰς πόλεις, ὅσων τὰ τείχη ἴσταντο ἀκόμῃ ὄρθια. Ἡ διαρ-
ροή τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ ἐδημιούργει ὄντως Σκυθικὴν ἐρημίαν, *Solitudines*
Anagorum. Τὸ ἔδαφος, στερούμενον τῶν φυσικῶν προστατῶν του, ἦτο ἐτοιμον
νὰ δεχθῇ νέους ἀποίκους. Οἱ Γερμανικοὶ λαοί, οἱ Οὐννοὶ καὶ οἱ Ἀβαροὶ, λαοὶ πολε-
μικοί, δὲν ἀφῆκαν μονιμωτέρας ἐγκαταστάσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.
Τὸ ἐποικιστικὸν στοιχεῖον ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ ὄγκου τῶν Σλαβικῶν ἐθνῶν.
Ἡ κατὰ μάζας πυκνὰς ἐγκαταστάσεις τῶν Σλάβων ἀποκορυφοῦται μετὰ τὴν βασι-
λείαν τοῦ Φωκά (602 - 610). Τὰ «Θαύματα» τοῦ ἁγίου Δημητρίου διαφωτίζουν
πλεῖστα σκοτεινὰ σημεῖα τῆς κοσμογονικῆς ταύτης μεταναστεύσεως⁸.

Ὑπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Σλαβικῶν ἐισβολῶν ὁ ἀρχαῖος χριστιανι-
κὸς βίος ἀφανίζεται εἰς τὰ ἀκραῖα φυλάκια τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Αἱ
μεγάλαι πόλεις τοῦ μέσου ῥοῦ τοῦ Δουνάβεως, ὡς ἡ Σιγγιδὼν καὶ τὸ Βιμινάκιον,
παύουν μνημονεύμεναι εἰς τὰς πηγὰς. Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου παρα-
τείνεται ὁ ἀρχαῖος βίος εἰς τὴν ἐπιφανῆ Ἑλληνικὴν πόλιν τῆς Ἰστορίας εἰς τὸν Εὐξει-
νον Πόντον. Ἀπὸ τοῦ 602 οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος περὶ τῆς Πρώτης Ἰου-
στινιανῆς. Μέχρι τοῦ ἔτους 600 ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Α' παρακολουθεῖ τὴν κρί-
σιν κατὰστάσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν τῆς Δαλματίας. Ἡ Σάλων
καταστρέφεται μετὰ τὸ 612. Μαρτυρεῖται τῶν πηγῶν καὶ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα
καθιστοῦν φανερὸν ὅτι σπονδαία μεταβολὴ ἐπέρχεται εἰς τὴν χώραν. Ἡ Θεσ-
σαλονίκη, γενναία καὶ ὑπερήφανος, ἵσταται ἄτρωτος εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀπεριγρά-
πτου κλύδωνος. Τὴν προστατεύει ὁ ἅγιος Δημήτριος. Διάφορα Σλαβικά φῶλα ἐπι-
σημαίνονται περὶ τὴν Βέρροϊαν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Αἱ προφυλακαὶ των δι-
ολισθαίνον μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Μετὰ μακροὺς ἀγῶνας οἱ Σλάβοι τῆς χερ-
σονήσου θὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὰ χαλαρὰ πλαίσια τῆς Βυζαντινῆς Κοινοπολιτείας⁹.

7. Προκοπίου, Ἀνέκδοτα, 18, 20, ἔκδοσις Haury, τόμ. Γ', σελ. 114.

8. Αἱ ἀρχαιότεραι συλλογαὶ τῶν «Θαυμάτων» τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐξεδόθησαν
προσφάτως μετ' ἐξαντλητικοῦ ὑπομνήματος ὑπὸ Paul Lemerle, *Les plus Anciens Re-
cueils des Miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*,
εἰς τόμους δύο, *Le monde Byzantin*, Παρίσι, 1979 - 1981.

9. Δ. Ἀ. Ζακυνθοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Μεσαιω-
νικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι, 1945. Συστηματικὴ βιβλιογραφία παρὰ Paul Lemerle, ἔνθ'
ἀνωτ., τόμ. Β', σελ. 13 κέ. καὶ σποράδην.

Ἀπὸ τὴν μεγάλην ταύτην «ἀνακύκλῃσιν τῶν ἐθνοτήτων» (*brassage ethnique*, κατὰ τὸν *Paul Lemerle*)¹⁰, θὰ προέλθουν βραδύτερον οἱ κλάδοι τῶν Σλαβικῶν ἐθνῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου¹¹.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων ἐθνῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καίριον φαινόμενον ἀποτελοῦν αἱ σχέσεις τοῦ πρωταρχικοῦ Παλαιοβουλγαρικοῦ στοιχείου μὲ τὰ Σλαβικὰ ὑποστρώματα. Οἱ πρόωμοι Βούλγαροι, ἀποτελοῦντες μειονοψηφίαν ἀγωνιστῶν, ἔχοντες ἡγετικὰς ἱκανότητας καὶ ὠρismένους στοιχειώδεις Τουρανικοὺς θεσμούς, ἐλληνίζοντες ὡς πρὸς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, εὐρέθησαν ἐνώπιον πληθυσμῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον Σλαβικῶν, ἀριθμητικῶς ὑπερτέρων, ἀλλ' ἐστερημένων ὀργανωτικῶν ἀρετῶν. Ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα τὸ Βουλγαρικὸν καὶ τὸ γηγενὲς Σλαβικὸν στοιχεῖον διετήρησαν ἀντιστοιχῶς τὴν ἐθνικὴν των αὐτοτέλειαν. Ἐνα σχεδὸν αἰῶνα μετὰ τὴν κατάκτησιν, τῷ 764, οἱ Σεβέρεις, μία τῶν Σλαβικῶν φυλῶν τοῦ Αἴμου, εἶχον ἴδιον ἄρχοντα. Ὡς παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς *I. Dujčev*, τὸ πρόωμον Βουλγαρικὸν κράτος ἦτο «κράτος ὁμοσπονδιακόν»· εἰς τοὺς κόλπους του «αἱ δμάδες διετήρησαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν διάρθρωσιν, τὰ ἔθιμα, τὰς θεότητας, τοὺς ἀρχηγούς»¹². Τὸ πρόβλημα τῆς συγχωρεύσεως τῶν δύο ἐθνικῶν στοιχείων προεκάλεσαν ἐσωτερικὰς κρίσεις. Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἡγεμόνος *Omourtag* (815 - 826) τὰ ὀνόματα τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων παραμένουν Βουλγαρικά, δηλαδὴ Τουρκικά. Ἐκτοτε ἐμφανίζονται αἱ διπλωνυμῖαι καὶ τὰ Σλαβικὰ ὀνόματα, ὅπως *Malamir*, *Boian - Nranota*, *Presian - Zvinitsa*, *Vladimir* κλπ.¹³. Ἀσφαλῶς ἡ αὐτοτέλεια τοῦ Ἀσιατοῦ ἐπὶ γλῶσσης διετηρήθη καὶ πέρα τῆς χρονολογίας ταύτης. Ὅμως, ὡς παρετήρησεν ὁ *Christian Gérard*, «ὁ δυναμισμὸς παντὸς λαοῦ, ὅσον ζωηρὸς καὶ ἂν εἴναι, ἔχει τὰ ὅριά του ὑποτάσσεται τελικῶς εἰς τὸν νόμον τοῦ ἀριθμοῦ». Καὶ οἱ Βούλγαροι, «ἀποτελοῦντες ἐλαχίστην μειονότητα, κάμπτονται βαθμηδὸν ὑπὸ τὸν καταθλιπτικὸν ἀριθμητικὸν ὄγκον τῶν Σλάβων»¹⁴. Συνέβη εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Βουλγάρων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ συμβῇ ὀλίγον ἀργότερα· οἱ Σκανδιναυικῆς καταγωγῆς Ῥῶς θὰ σφραγίσουν διὰ τοῦ ὀνόματος τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Σλάβων τῆς ἀνατολικῆς

10. *Paul Lemerle*, αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 192.

11. Δ. Ἀ. Ζακυθινοῦ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, σελ. 184.

12. *I. Dujčev*, *Protobulgares et Slaves. Sur le problème de la formation de l'État Bulgare*, *Annales de l'Institut Kondakov*, τόμ. 10 (1938), σελ. 145 κέ.

13. *T. Wasilewski*, *Les successeurs du khan Omourtag : Malamir et Presian - Zvinitsa*, *Studia in honorem Veselini Beševliev*, Σόφια, 1978, σελ. 504 κέ.

14. *Chr. Gérard*, *Les Bulgares de la Volga et les Slaves du Danube*, Παρίσιοι, 1939, σελ. 91.

Ευρώπης, τῶν σημερινῶν Ῥώσων. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν αἱ μαρτυραὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ῥίπτουν περισσότερον φῶς¹⁵.

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπῆρξε τὸ ἀποκορύφωμα μακροῦ ἀγῶνος. Δύο ἄνδρες ἐχειραγώγησαν τὸν («νεόφυτον») λαὸν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ: ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Γ' καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος. Εἰς νέος ἡγεμὼν, ὁ Βόγορις ἢ Βόρις (852 - 889), εἶχε στρέψει τὰ διαφέροντά του πρὸς τὴν Δύσιν. Τῷ 862 συνῆψε συμμαχίαν μὲ τὸν Λονδοβίκον τὸν Γερμανικὸν καὶ διεπραγματεύετο τὴν προσέλευσίν του εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Α', ὁ ὁποῖος ἐπέδωκε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιὰν πνευματικὴν κυριαρχίαν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, παρεσκεύαζε τὸν προσήλυτισμὸν τῶν Βουλγάρων. Ὅμως τὰ πράγματα ἔλαβον διαφορετικὴν τροπὴν. Τὸ Βυζάντιον ἀντέδρασε δραστηρίως κατὰ τῶν ἐπεκτατικῶν τάσεων τοῦ Λονδοβίκου καὶ τοῦ πάπα. Τὰ στρατεύματα τοῦ Μιχαὴλ ἐκινήθησαν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ὁ στόλος ἔπλευσε πρὸς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου. Ὁ Βόγορις ἠναγκάσθη νὰ ἀναθεωρήσῃ τοὺς προσανατολισμούς του καὶ νὰ δεχθῇ τὸ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσφερόμενον βάπτισμα. Τῷ 864/865 ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν ἐδέχθη τὸ βάπτισμα δι' Ἑλληνοῦ ἀρχιερέως καὶ ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν ὄνομα Μιχαήλ, τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος¹⁶. Ὁ Φώτιος ἔγραφε πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς: («καὶ Βουλγάρων ἔθνος βαρβαρικὸν καὶ μισόχριστον εἰς τοιαύτην μετέκλινεν ἡμερότητα καὶ θεογνωσίαν, ὥστε τῶν δαιμονίων καὶ πατρῶων ἐκστάντες ὀργίων καὶ Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἀποσκευασάμενοι τὴν πλάνην, εἰς τὴν τῶν Χριστιανῶν παραδόξως μετεκεντρίσθησαν πίστιν»). Εἰς μακρὰν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν νεοφώτιστον ὁ πατριάρχης παρέσχεν ὑποθήκας περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ χριστιανοῦ ἄρχοντος¹⁷.

Τὰ πρῶτα βήματα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος τῆς Βουλγαρίας ὑπῆρξαν δυσχερῆ καὶ ἀβέβαια. Ὁ Βόγορις - Μιχαήλ ἐστράφη καὶ πάλιν πρὸς τὴν Δύσιν. Ὁ πάπας Νικόλαος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δύο ἐπισκόπους καὶ κατώτερον κληρὸν. Τὰ *Responsa ad consulta Bulgarorum*, ἀποκρίσεις τοῦ πάπα εἰς τὰ ἐρωτήματα τοῦ Βογόριδος (866), εἶναι κείμενον ἱστορικῶς ἀξιόλογον. Τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα ἐλύθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 869/870. Τελικῶς ἡ Βουλγαρία παρέμεινεν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλη-

15. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, σελ. 224 κέ.

16. Αὐτόθι, σελ. 236 κέ.

17. Ἱ. Ν. Βαλέττα, *Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπιστολαί*, Λονδῖνον, 1864, σελ. 168.

σίας, ὡς πρῶτοι δὲ ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας φέρονται ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Γεώργιος. Ἡ μάχη μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης θὰ συνεχισθῇ, ἀλλ' ἤδη ἡ νεοφώτιστος χώρα ἐφέρετο πρὸς τὴν σφαῖραν ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἕλληνες κληρικοί, ἱεράρχαι, ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ κατέκλυσαν τὸν «ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου, τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον», κατὰ τὸν Φώτιον, ἐνῶ ἀντιστοίχως τὸ ἄνθος τῆς Βουλγαρικῆς νεότητος προσήρχετο εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, διὰ τὰ μεταλάβη τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς παιδείας. Μεταξὺ τῶν νέων ἐκείνων εὐρίσκετο ὁ μοναχὸς Συμεὼν, ὁ υἱὸς τοῦ Βόριδος - Μιχαήλ, ὁ μετέπειτα ἡγεμὼν (893 - 927) καὶ σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Λιουτπράνδος θὰ ἀποκαλέσῃ αὐτὸν «*emiargon* (ἡμιαργεῖον, κατὰ τὸ ἥμισυ Ῥαργεῖον), *id est semi-Graecum*», «*eo quod e pueritia Byzantii Demosthenis rhetoricam Aristotelisque syllogismos didicerit*». Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ἡ πορεία τοῦ ἑλλητισμοῦ ἐφθάρεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του¹⁸.

Ἀλλ' εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τῆς δόξης τῆς Ἑλληνικῆς λαλιᾶς ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἀνεκόπη· καὶ ἀνεκόπη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας τὸ Βυζάντιον εἶχε πρὸ ὀλίγου δημιουργήσει. Κατὰ τὸ ἔτος 862 ὁ ἡγεμὼν τῶν Σλάβων τῆς Μοραβίας Ῥαστισλάβος, διὰ λόγους θρησκευτικούς, ἀλλὰ καὶ πολιτικούς, ἐστράφη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ' τὴν ἀποστολὴν Ἑλλήνων ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων, διὰ τὰ διδάξῃ τὴν ἀληθῆ πίστιν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ δύο ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Μεθόδιος μὲ ὀλίγους μαθητὰς μετέβησαν εἰς τὴν Μοραβίαν. Ἐπὶ τρία ἔτη κατεπολέμησαν τὰ ὑπολείμματα τῆς εἰδωλολατρίας, ἐπενόησαν ὡς ἐκ θείας ἐμπνεύσεως τὸ Σλαβικὸν ἀλφάβητον, ἐξεπαίδευσαν τὰ στελέχη τοῦ ἐπιτοπίου κλήρου, διέπласαν τὴν γραφομένην ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τῶν μεταφράσεων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἐδημιούργησαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς Σλαβικῆς Φιλολογίας. Ὁ Κωνσταντῖνος - Κύριλλος ἀπεδήμησε πρὸς Κύριον τὴν δεκάτην τετάρτην Φεβρουαρίου τοῦ 869 εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ὁ Μεθόδιος, παρέμεινεν εἰς τὴν Δύσιν, διωρίσθη ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας καὶ Σιριμίου, ἡγωνίσθη διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου, ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ τοῦ Λατινικοῦ κλήρου, μετέστη δὲ πρὸς Κύριον τὴν ἑκτην Ἀπριλίου τοῦ 885¹⁹.

18. Δ. Ἀ. Ζακυθινοῦ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 236 κέ., 266 κέ.

19. Δ. Ἀ. Ζακυθινοῦ, Βυζαντινὴ Ἱστορία, σελ. 236 κέ. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς χιλιο-

Ὁ εὐαγγελισμὸς τῶν Σλάβων τῆς Παννονίας καὶ τῆς Μοραβίας καὶ ὁ ἐκ-
 χριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων εἶναι γεγονότα σύγχρονα καὶ παράλληλα. Δὲν προ-
 κύπτει ἀπὸ τὰς αὐθεντικὰς πηγὰς ἐὰν τὰ δύο ταῦτα ἀποστολικά ἐγχειρήματα συνην-
 τήθησαν· πάντως διαφέρουν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν καὶ ὡς πρὸς τὰς μεθό-
 δους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐγγυτέρους καὶ ἀπωτέρους στόχους. Θὰ συναντη-
 θοῦν βραδύτερον, ὅταν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεθοδίου θὰ καταρρεύσῃ τὸ ἐκκλη-
 σιαστικὸν καθεστὼς τῆς Μοραβίας ὑπὸ τὰ πλήγματα τῶν τοπικῶν ἐκκλησια-
 στικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη εἰς τὴν
 Βουλγαρίαν θὰ ἔχῃ ἐδραιωθῇ ἡ ἐλληνογλωσσος καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκπο-
 ρενομένη αὐτοκρατορικὴ Ἐκκλησία²⁰.

Οἱ παλαιοὶ συναγωνισταὶ καὶ συνεχισταὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μεθοδίου, μετὰ
 μυρίας περιπετείας, κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ἐπωλήθη-
 σαν ὡς ἀνδράποδα· τινὰς τούτων ἐξηγόρασε καὶ μετεκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντι-
 νούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Α', ἰδρυτὴς τῆς νέας δυναστείας τῶν Μακε-
 δόνων. Ἄλλοι ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰς Βουλγαρικὰς ἐπαρχίας. Μεταξὺ τῶν τελει-

στῆς καὶ ἐκατοστῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου - Κυρίλλου ἐξεδόθη παρ'
 ἡμῖν, πλὴν ἄλλων, μὲ διεθνῇ συνεργασίαν «Κυρίλλω καὶ Μεθοδίῳ Τόμος ἐόρτιος ἐπὶ τῇ
 χιλιοστῇ καὶ ἐκατοστῇ ἐτηρίδι», εἰς μέρος δύο, Θεσσαλονίκη, 1966 - 1968. Ἡ Ἀκαδημία
 Ἀθηνῶν ἐτίμησε δι' ἐκτάκτου συνεδρίας τῆς 27ης Φεβρουαρίου 1970 τὴν μνήμην τοῦ
 Κωνσταντίνου δι' ὁμιλίας τοῦ Δ. Ἀ. Ζακυθινοῦ μὲ θέμα «Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος καὶ
 ἡ διαμόρφωσις τῶν Σλαβικῶν Γλωσσῶν», Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 45
 (1970), σελ. 59* κέ. Ἀνατύπωσις: D. Zakythinos, Byzance: État - Société - Écono-
 mie, Variorum Reprints, Λονδίνον, 1973. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1971 ἐκδίδεται ἐν Θεσσαλο-
 νίκῃ τὸ διεθνὲς περιοδικὸν "Cyrillomethodianum", ἐν συνεχείᾳ δὲ ἰδρύθη ἡ Association
 hellénique d'études slaves.

20. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν «Βίον» τοῦ Κλήμεντος, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν
 ἀρχιεπίσκοπον Ἀρχίδος Θεοφύλακτον (περίπου 1088 - 1107), ὁ Κωνσταντῖνος - Κύριλ-
 λος καὶ ὁ Μεθόδιος, πρὸ τῆς ἀποστολῆς των εἰς τὴν Μοραβίαν, εἶχον συνεργασθῇ μετὰ τοῦ
 Βόριδος εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Βουλγάρων. Ὁρθῶς οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀμφισβη-
 τοῦν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα τεταραγμένου καὶ ἀντιφάσκοντος πρὸς ἄλλας εἰδή-
 σεις τοῦ αὐτοῦ κειμένου χωρίου. Τοῦναντίον οἱ ἐν Σλαβικῇ μεταφράσει παλαιοὶ «Βίοι»
 τοῦ Κωνσταντίνου - Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου σιγοῦν ἐπὶ τῆς προΐμου ταύτης συντυ-
 χίας τῶν δύο Ἑλλήνων φωτιστῶν μετὰ τοῦ Βογόριδος. Ἄλλωστε καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Βούλ-
 γαρος ἡγεμὼν ἠσπάζετο τὸν Χριστιανισμὸν, οἱ δύο ἀδελφοὶ εὗρισκοντο εἰς τὴν Μοραβίαν
 καὶ τὴν Ῥώμην. F. Dvornik, *Les Slaves Byzance et Rome au IXe siècle*, Παρίσιοι,
 1926, σελ. 278 κέ. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Βίος Κωνσταντίνου - Κυρίλλου, Βίος Μεθοδίου*
(μετάφρασις), Βίος Κλήμεντος Ἀρχίδος, Θεσσαλονίκη, 1968, σελ. 166 κέ. Πρβλ. καὶ
 σελ. 198.

ταίων συγκατελέγοντο οἱ πιστοὶ συνεργάται τοῦ Μεθοδίου, ὁ Κλήμης, ὁ Ναοῦμ καὶ ὁ Ἀγγελάριος. Ὁ Βόγορις - Μιχαήλ (852 - 889) καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Συμεὼν (893 - 927) ἐχρησιμοποίησαν τοὺς πρόσφυγας τούτους ὡς κήρυκας μιᾶς νέας στρωφῆς. Συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίες τοῦ «Βίου καὶ Πολιτείας» τοῦ Κλήμεντος, ὁ ὅσιος οὗτος ἀνὴρ, ἀρχικῶς ὡς «διδάσκαλος», μετὰ δὲ τὸ ἔτος 893 καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του (27 Ἰουλίου 916) ὡς ἐπίσκοπος, πρῶτος ἐπίσκοπος (τῇ Βουλγάρῳ γλώσσῃ), ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς καὶ βιογράφος, ἐκήρυξε τὸν θεῖον λόγον, ἔκτισεν ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, ἐχειραγώγησε τὸ ποίμνιόν του εἰς τὴν δδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς προόδου. Ὁ κύριος χῶρος τῆς ἀποστολικῆς του δραστηριότητος ἐντοπίζεται εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἰλλυρίαν. Ἄλλοι ἄλλως πρεσβεύουν περὶ τοῦ θέματος²¹. Εἰς τὸν «Βίον» ἰδιαίτερος τονίζεται ἡ σημασία τῆς χρησιμοποίησεως τῆς «Βουλγαρικῆς», δηλονότι τῆς Παλαιοσλαβικῆς γλώσσῃς. Γράφει δὲ χαρακτηριστικῶς ὁ βιογράφος: «Συνιδὼν δὲ τὸ τοῦ λαοῦ παχὺ καὶ περὶ τὸ νοῆσαι γραφὰς ἀτεχνῶς δευμάτινον, καὶ ἱερεῖς δὲ πολλοὺς Βουλγάρους δυσενέτως ἔχοντας τῶν Γραικικῶν, ὧν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν μόνην ἐνετρίβησαν γράμμασι, κἀντεῦθεν κτηνώδεις ὄντας, ὡς μὴ ὄντος Βουλγάρων γλώσσῃ πανηγυρικοῦ λόγου· ταῦτα τοίνυν συνεγνωκῶς μηχανᾶται καὶ πρὸς τοῦτο καὶ καθαιρεῖ τὸ τῆς ἀγνοίας τεῖχος τῷ μηχανήματι· λόγους γὰρ συντεθεικῶς εἰς πάσας τὰς ἑορτὰς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺ μηδὲ περινενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιώτατον ἐν Βουλγάροις, διὰ τούτων τὰς τῶν ἀπλουστέρων Βουλγάρων ψυχὰς ἐθρέψατο...»²².

Ὑπὸ τὰ ἀφελῇ ταῦτα ἀφηγήματα τοῦ ἀγιογράφου λανθάνει ἡ ἀνανεωτικὴ διαδικασία τοῦ ἐκσλαβισμού. Ἡ θνελλώδης τριακονταπενταετία (893 - 927) τῆς ἀρχῆς τοῦ (ἡμιαργείου) Συμεὼν ἐπέσπευσε τὸν ῥυθμὸν τῆς μεταλλαγῆς. Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου - Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου, τῶν μεγαλοφυῶν Ἑλλήνων φωτιστῶν τῶν Σλάβων, ἐσώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Οἱ ταπεινοὶ συνεχισταί του εὗρον ἔτοιμον τὸ σύστημα τῆς Κυριλλείου γραφῆς, θεόπνευστον ὄντως εὖρημα. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια ἀπετυπώθησαν εἰς τὴν δομὴν τῆς νέας λαλιᾶς. Ἦκολούθησαν τὰ πρῶτα βιβλία: τὸ Εὐαγγελιστάριον, τὰ λειτουργικὰ κείμενα, ἡ («Ἐκλογή») τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία θὰ περιληφθῇ εἰς τὸν Σλαβικὸν Νομο-

21. Paul Gautier, *Clément d'Ohrid, évêque de Dragovista, Revue des études byzantines*, τόμ. 22 (1964), σελ. 199 κέ. I. Dujčev, *Dragovista - Dragovitia*, αὐτόθι, σελ. 215 κέ. P. Karlin - Hayter, *Clément d'Ochrid, la guerre bulgare de Léon et la prise de Thessalonique en 904, Byzantion*, τόμ. 35 (1965), σελ. 606 κέ.

22. Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, *Βίος Κλήμεντος: Patrologia Graeca*, τόμ. 126, στ. 1229. Ἰ. Ε. Ἀναστασίον, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 180.

κάνονα, τὸ *Zakon Sudnyi Ljudem*²³ κλπ. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐμφανισθοῦν αἱ πρῶται Παλαιοσλαβικαὶ ἐπιγραφαί. Ἡ πρώτη χρονολογημένη ἐπιγραφή τοῦ ἔτους 943 διεσώθη λίαν ἐφθαρμένη. Εὐρέθη τῷ 1950 εἰς τὴν βόρειον Μικρὰν Σκν-θίαν (Δοβρουτσὰν τῆς Ῥουμανίας). Διακρίνονται τὰ ὀνόματα «Γραικοὶ» ἢ «Γραικία» καὶ «Δημήτριος», ταπεινὰ ἀλλὰ ἄκρως συμβολικὰ λείψανα τοῦ ἑξαισίου τοῦ του ἱστορικοῦ δράματος²⁴.

Καθολικὸν φαινόμενον τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ προσκειμένου Εὐρασιατικοῦ χώρου εἶναι τοῦτο : ὅτι ἐκ τῶν ποικιλιωνύμων Ἀσιατικῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσέβαλον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς αἰῶνας τῶν μεταναστεύσεων, τῶν Οὐγγων, τῶν Ἀβάρων, τῶν πρωίμων Τούρκων, τῶν Οὐνγογούρων, τῶν Κουτρίγούρων, τῶν Χαζάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὔγγων, τῶν Πετσενέγγων, τῶν Κουμάνων, τῶν Οὔζων καὶ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, μόνοι ἐκεῖνοι ἐπέζησαν, οἵτινες μετέλαβον τοῦ Ἑλληνικοῦ (καὶ ἀντιστοίχως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ) πολιτισμοῦ. Τῶν λοιπῶν μόνον τὰ ὀνόματα ἢ καὶ τινὰ γλωσσικὰ ῥάκη ἐπέζησαν. Κατὰ τὸ ἔτος 681, πρὸ χιλίων τριακοσίων ἐτῶν, οἱ Βούλγαροι, τεταπεινωμένοι, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὸν μερισμὸν, κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Σήμερον ἐορτάζουν τὴν γενέθλιον ἐπέτειόν των. Ὁ Ἑλληνισμὸς συμπαρίσταται δι' ὅσα γενναῖα καὶ σπουδαῖα καὶ σωστικὰ ἔπραξε, διὰ τὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιβιώσεως, τῆς παιδείας καὶ τῆς μονιμότητος.

23. F. V. Mareš, *Die Anfänge des slavischen Schrifttums und die byzantinisch - griechische Literatur, Cyrillomethodianum*, τόμ. 3 (1975), σελ. 1 κέ. X. Κ. Παπαστάθη, *Τὸ Νομοθετικὸν ἔργον τῆς Κυριλλομεθοδιανῆς Ἱεραποστολῆς ἐν Μεγάλῃ Μοραβίᾳ*, Θεσσαλονίκη, 1978.

24. Phaedon Malingoudis, *Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus - Halbinsel, Teil I. Die bulgarischen Inschriften*, Θεσσαλονίκη, 1979, σελ. 29 κέ.

Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ

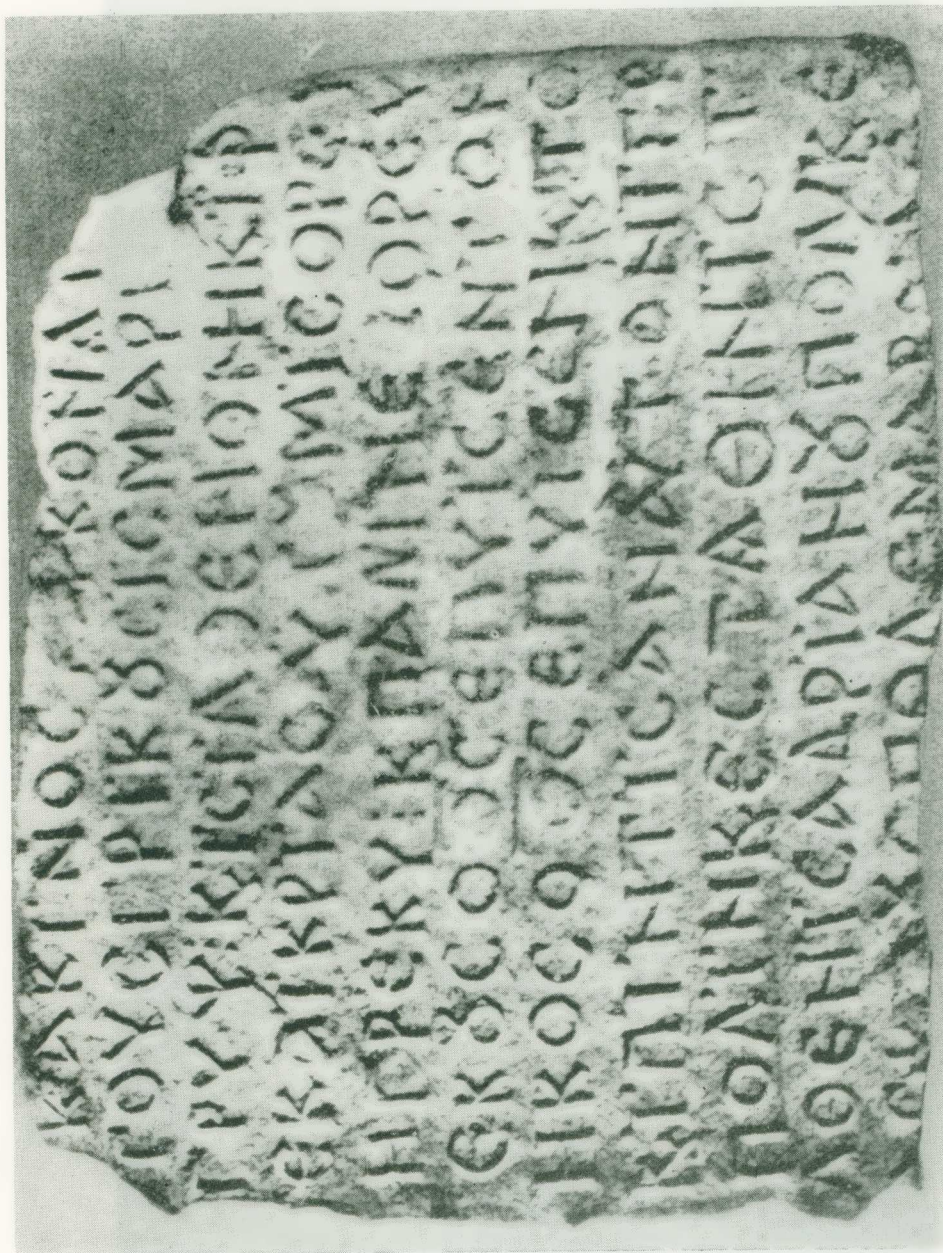


Εἰκ. 1. Μολυβδόβουλλον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Μαύρω πατρικίῳ καὶ ἄρχοντι τῶν Σερμησιάνων καὶ Βουλγάρων» (τέλη ἐβδόμου - ἄρχαι ὀγδοῦ αἰῶνος). G. Zacos - A. Vegler, *Byzantine Lead Seals*, τόμ. Α', μέρος Α', σελ. 635 κέ. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius*, τόμ. Β', 1981, σελ. 151 κέ.

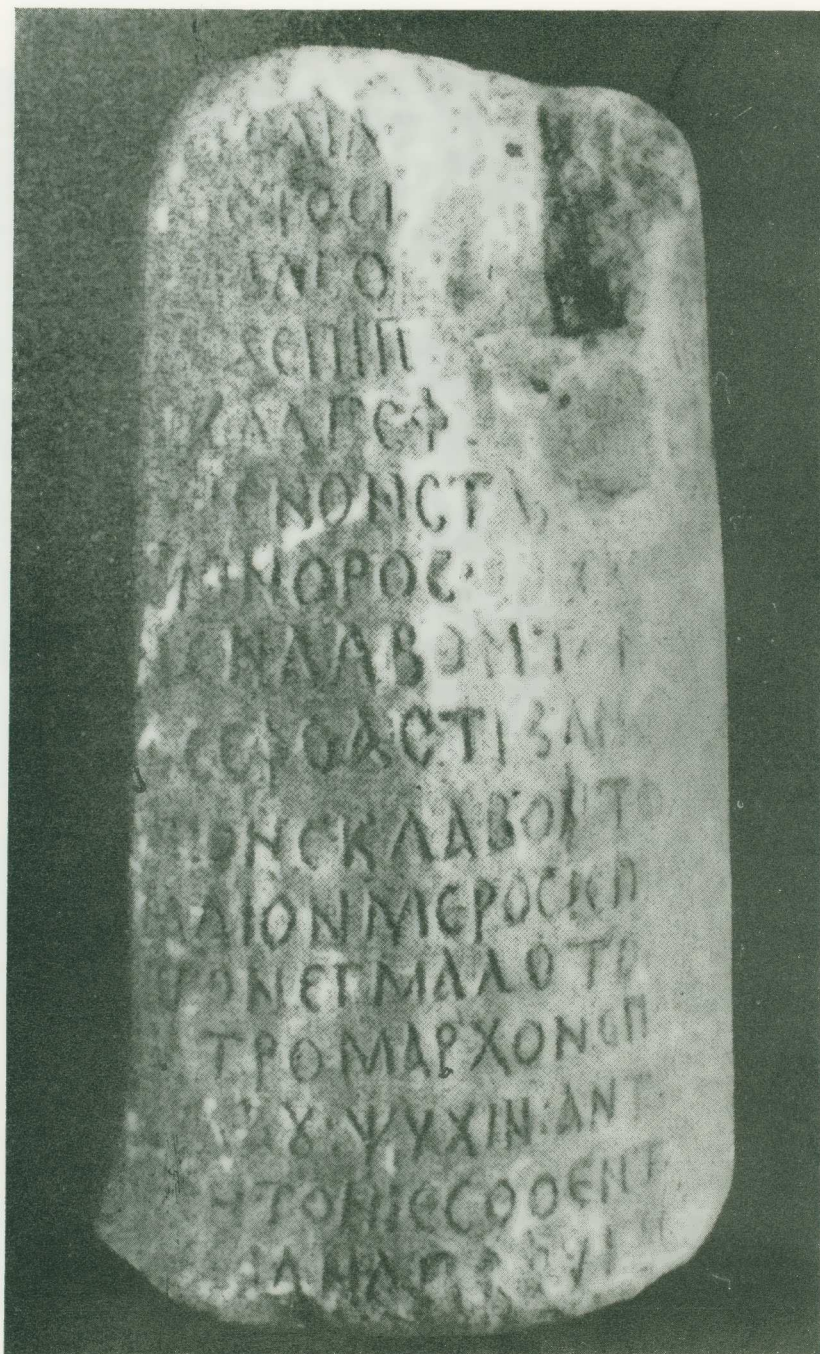


Εικ. 2. Μολυβδόβουλλον του Βουλγάρου ἄρχοντος Τερβελίου, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Θεοτόκε βοήθει Τερβελίου καίσαρος» (περὶ τὸ ἔτος 705). Κατὰ τοὺς ἐκδότας ἐξαράχθη προφανῶς κατὰ τὰ πρότυπα εἰκόνων τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ Δ' (668 - 685) καὶ Τιβερίου τοῦ Γ' (698 - 705). G. Zacos - A. Vegliery, ἐνθ' ἄνωτ., μέρος Γ', σελ. 1141.

Δ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ

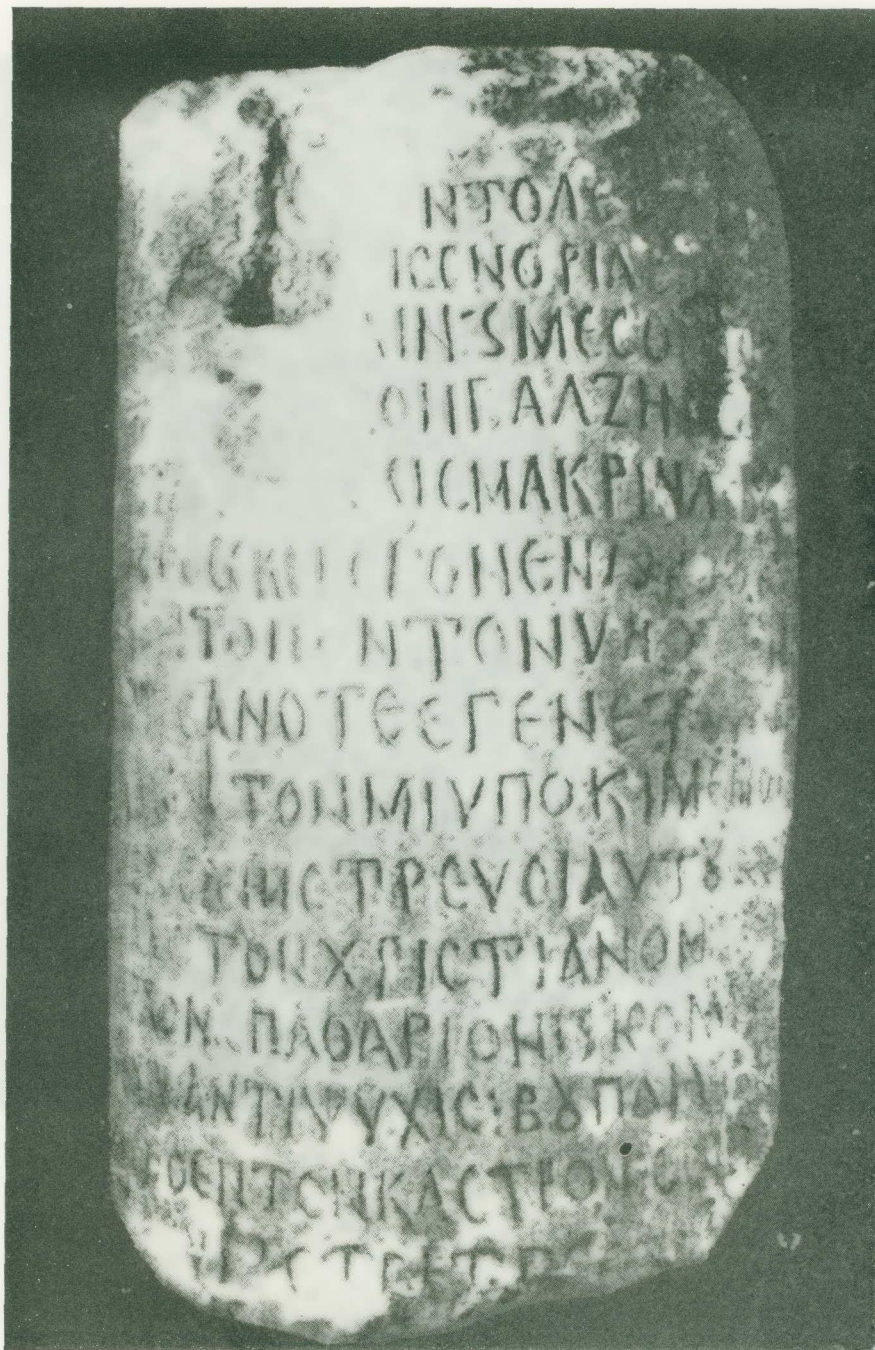


Εἰκ. 3. Τμήμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Σόφιας. Ἀναφέρεται εἰς ἐπεισόδια τῆς ἐστρατείας Νικηφόρου τοῦ Α' (811): V. Beševliev, Pervobelgarski Nadpici, 1979, πλῆθ. 45, 3α, σελ. 115 κέ.

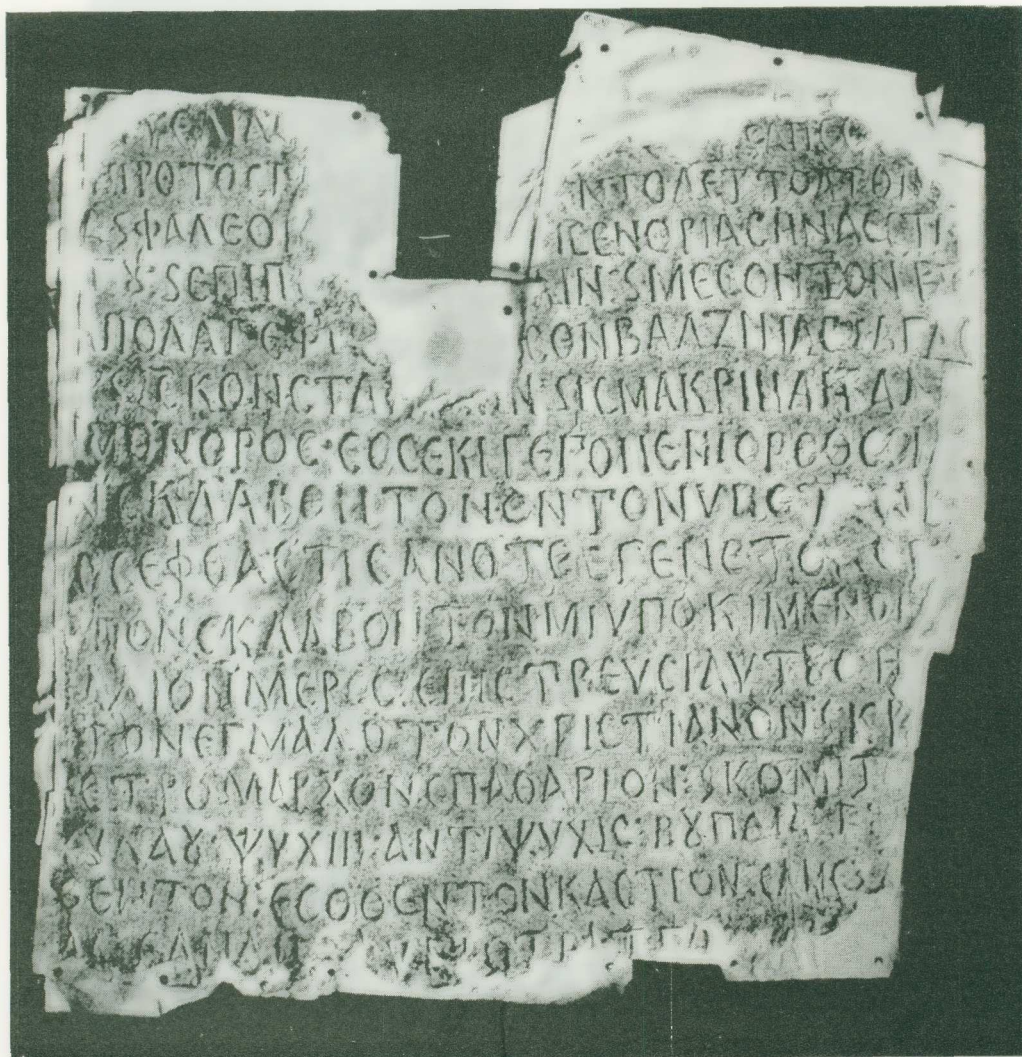


Εἰκ. 4, 4α. Δύο τεμάχῃ ὀγκώδους μαρμαρίνης στήλης. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Σόφιας. Περιλαμβάνουν εὐρέα ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν τριακονταετῇ Ἑλληνοβουλγαρικῇ συνθήκῃ εἰρήνης τοῦ 814, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ὁροθεσίαν, εἰς τοὺς Σλάβους ὑπηκόους καὶ εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων. Παρατίθεται ἔκμαγεῖον τῆς ἐπιγραφῆς (εἰκ. 4β). V. Beševliev, πίνακες 103, 107, 108, σ. 152 κέ.

Δ. Α ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ

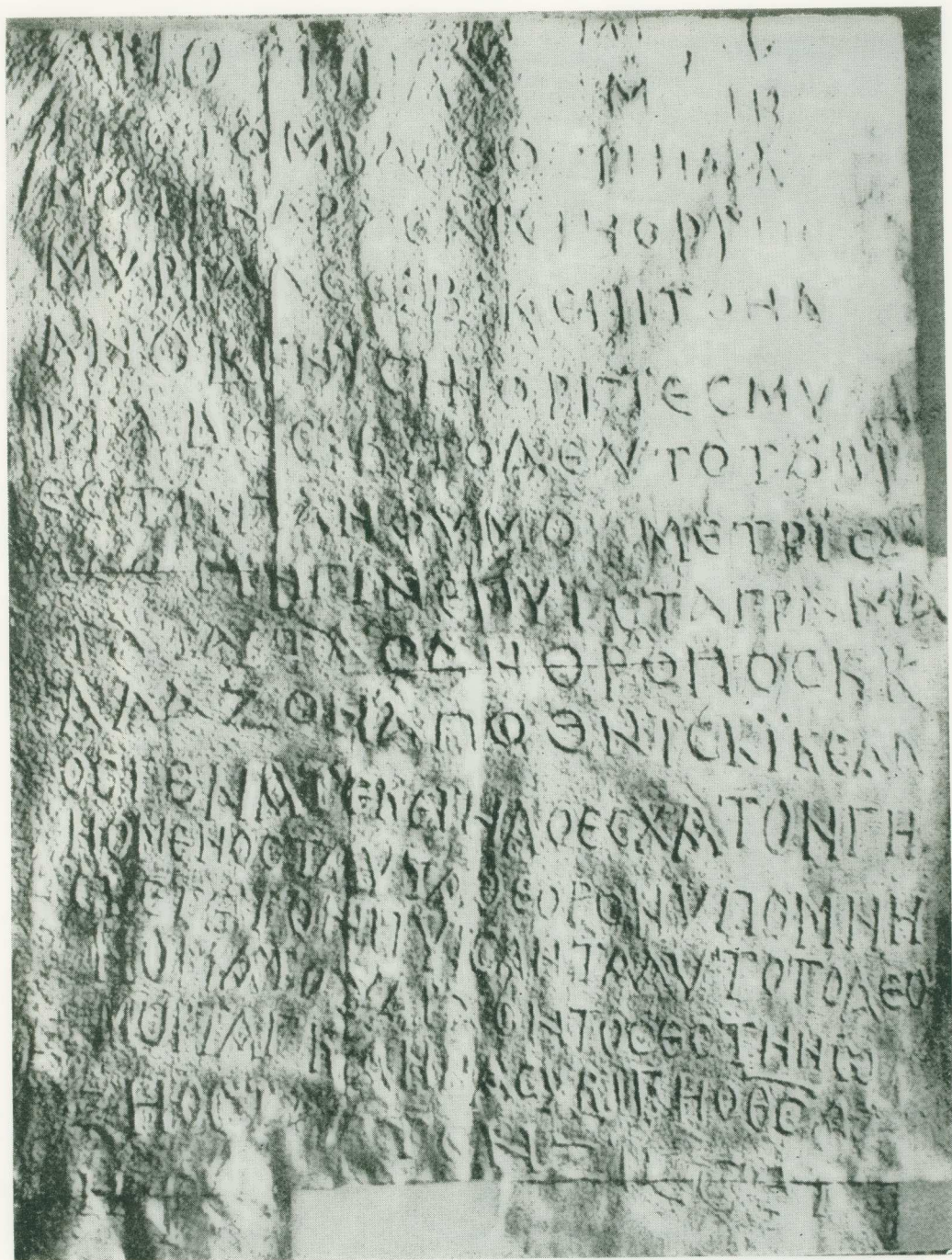


Εἰκ. 4α.

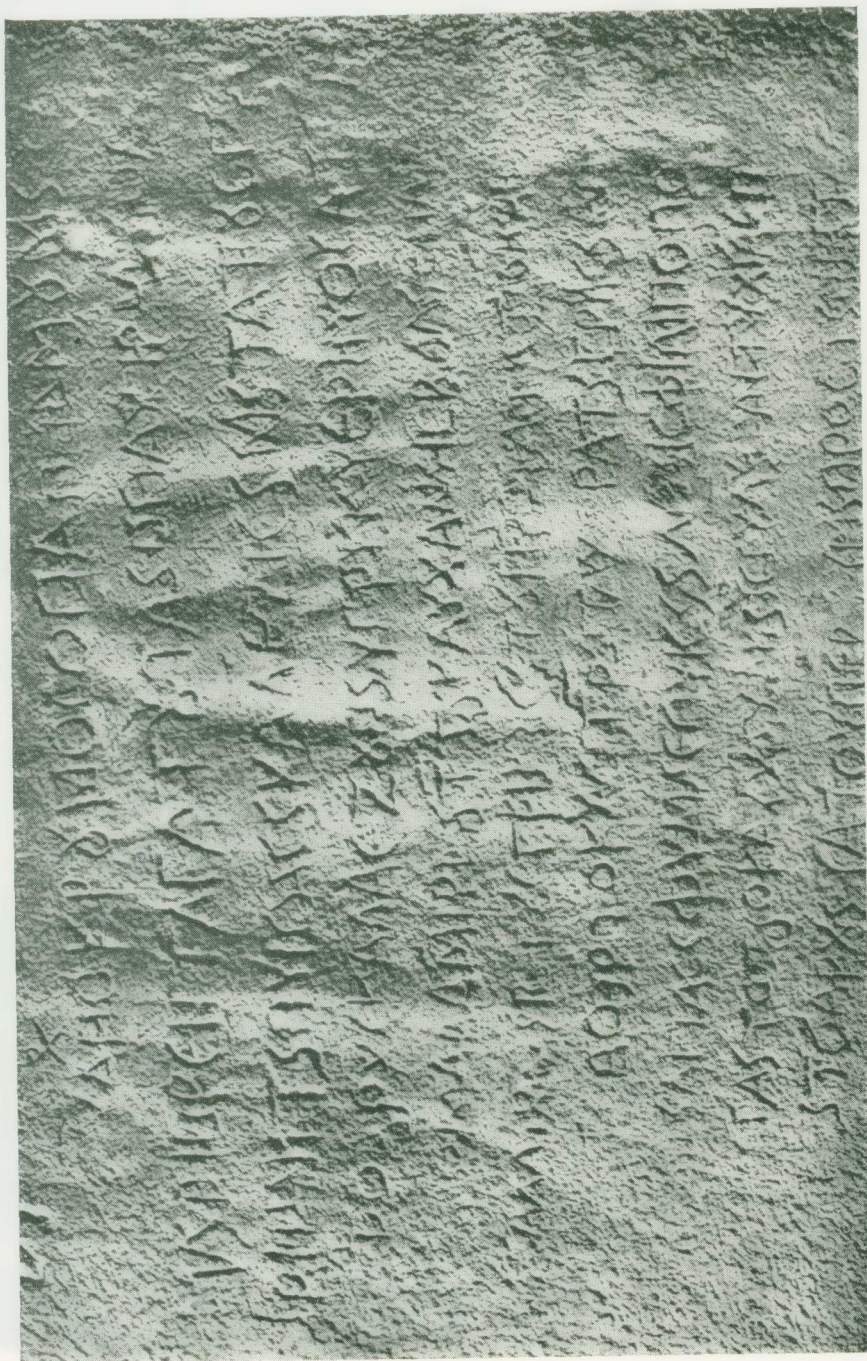


Εἰκ 4β

Δ. Α. ΖΑΚΥΘΝΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ

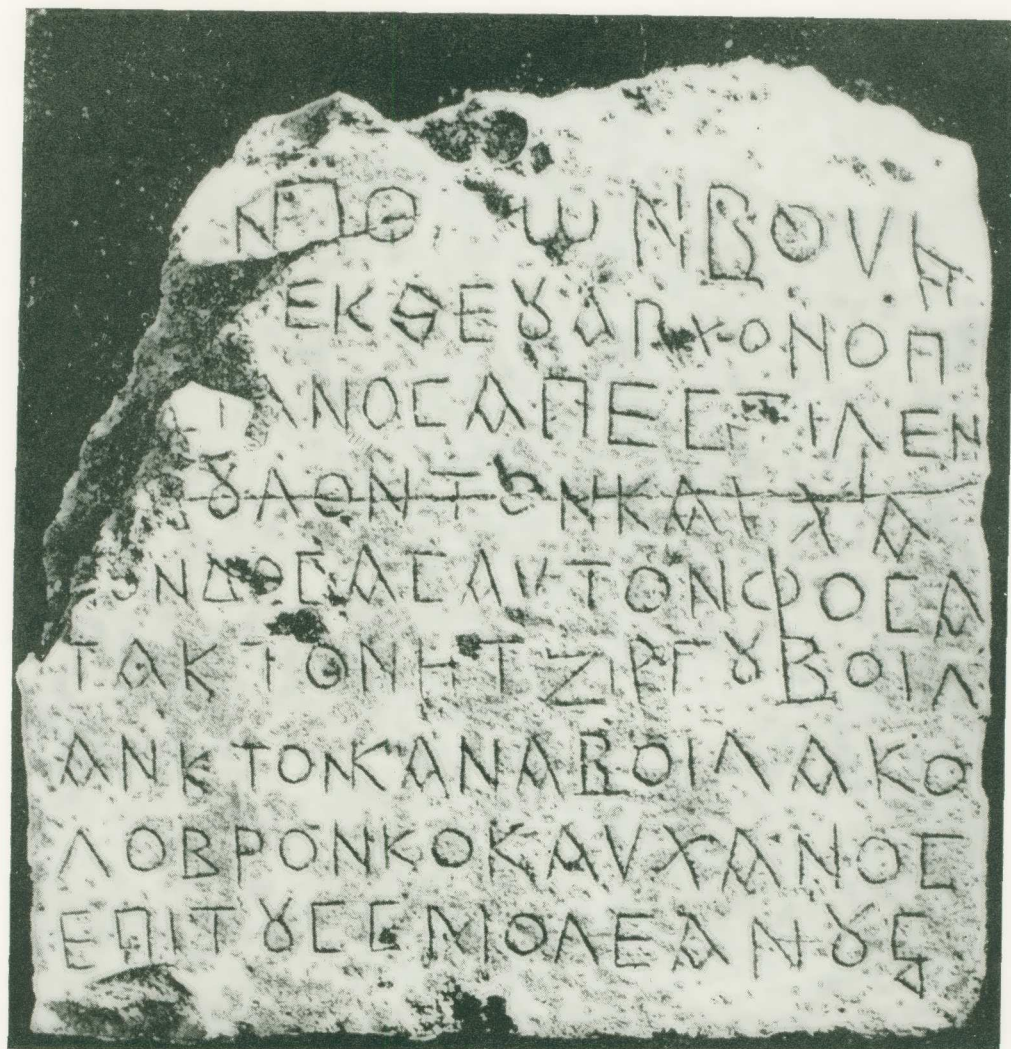


Εικ. 5. Στήλη ἐξ ἁμαυροῦ συηνίτου λίθου. Σφάζεται ὡς κίων ὑποστηρίξεως εἰς τὸν ἐν Τυρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας ναὸν τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Κτηριακὴ ἐπιγραφὴ ἄρχοντος Ὁμουράγ (815 - 826). V. Beševliev, πίναξ 140, σελ. 192 κέ. (ἐκτυπον).



Εικ. 6. Στήλη ἐκ συηνίτου λίθου. ᾿Αρχαιολογικὸν Μουσεῖον Σόφιας. Τὸ «πέτρινον χρονικόν», χαραχθέν ἐπὶ ἄρχοντος Μαλαμίρ (περὶ τὰ ἔτη 826 - 835). ᾿Αναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις ᾿Ελλήνων καὶ Βουλγάρων μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 814 καὶ τὴν κατὰλυσιν αὐτῆς. V. Beševliev, πίναξ 18, σελ. 127 κέ.

Δ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΓΑΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΝ



Εἰκ. 7. Τέμαχος μαρμαρίνης πλακῶς ἐκ Φιλίππων τῶν χρόνων τῆς ἀρχῆς τοῦ Περσιάνου (πιθανῶς 835 - 852). P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Παρίσιοι, 1945, σελ. 134 κέ. V. Beševliev, *πίναξ 68*, σελ. 132 κέ.